

NƏSİMAN YAQUBLU

Asif RÜSTƏMLİ

Filologiya elmləri doktoru, professor

CÜMHURİYYƏT EPOXASININ FƏDAKAR TƏDQIQATÇISI

Cümhuriyyət dönəmi tarixinin, qurucularının, görkəmli şəxsiyyətlərinin görünməyən, araşdırılmayan yönlerini, İstiqlal məfkurəsinin ideoloqu Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin və onun məsləkdaşlarının mübarizəsini, ictimai-siyasi fəaliyyətlərini, tale yollarını ilk mənbələr, arxiv sənədləri, mötəbər qaynaqlar əsasında tədqiq və təbliğ edən görkəmli alimlərimizdən biri də fədakar tədqiqatçı-alim, unudulmaz dostumuz, tarix elmləri doktoru, professor Nəsiman Yaqublu idi. Onun mənalı ömür yolunun, dolğun elmi fəaliyyətinin ən bariz göstəricisi üç dildə (Azərbaycan, türk və rus dillərində) nəşr etdirdiyi çoxsaylı elmi, publisistik məqalələri, iyirmidən çox monoqrafiyası və tərtib etdiyi kitablardır. Həmişə harasa tələsərdi... zamanı həyatın ən dəyərli sərvəti hesab edərdi. Öncədən müəyyənləşdirilmiş hədəfə doğru təmkinlə, əzmkarlıqla irəliləməyi bacarırdı. Elmi yaradıcılığının ana xəttində, şah damarında Azərbaycan Cümhuriyyəti və onun qurucularından biri, görkəmli ictimai-siyasi xadim M.Ə.Rəsulzadə çağlayırdı, döyünürdü. Nəsiman Yaqublunun fədakar ömrünün sonunadək M.Ə.Rəsulzadəyə sadiqliyi, Cümhuriyyətə, xalqa, dövlətçiliyə vurğunluğu eyni, müsəvi idi. Məhəmməd Əmin bəy Nəsimanın şəriksiz ideali idi. Onun nurlu simasında, fədakar araşdırmalarında böyük M.Ə.Rəsulzadə təcəllə tapırdı. Ciddi, səliqəli görkəmi, səlist, rəvan nitqi, dolğun, məntiqli çıxışları, içdən gələn, təbii, oxşar xüsusiyyətləri ilə də Məhəmməd Əmin Rəsulzadəyə çox bənzəyirdi... və sözün müstəqim mənasında Nəsiman bəy

Məhəmməd Əmin bəyin mənəvi nəvəsi, bəlkə də məfkurə baxımından ona nəvədən bir köynək də yaxın idi.

Nəsiman bəylə ilk görüşümüzdə qədər onun sovet rejiminin qəddar repressiyasından bəhs edən "Ağrılı ömürlər" (Yazıçı, 1990), "Məhəmməd Əmin Rəsulzadə", "Xocalı soyqırımı" (Azərnəşr, 1992) adlı kitabları nəşr olunmuşdur. Müəllifin hər üç kitabında dərk olunması suallar doğuran, kədər, qüssə, nalə, fəğan yüklü real mənzərələrlə yanaşı, sabaha ümid, birliyə çağırış, döyüş və dönüş əhvali-ruhiyyəsinin cilalanması, mübarizə əzminin ovxarlanması, vətənin şərəfi, azadlığı və istiqlalı naminə böyük mücadiləyə səfərbərlik səslənişləri zamanında yazılmış tarixi əsərlər idi.

Azərbaycan Televiziyası ilə 1992-1996-cı illərdə gedən "Yaddaş", "Tarix bizə nə deyir" verilişlərinin ssenari müəllifi və aparıcısı idim. Böyük ictimai-siyasi xadim M.Ə.Rəsulzadənin anadan olmasının 110 illiyi ilə bağlı "Bir kərəm yüksələn bayraq" (yanvar 1994) adlı verilişin ssenarisini hazırlayarkən Cümhuriyyətin və M.Ə.Rəsulzadə irsinin ən gənc tədqiqatçısı Nəsiman Yaqublu çəkilişə dəvət olundu. Həm şəxsi görüşümüz, həm də M.Ə.Rəsulzadəyə həsr olunmuş verilişimiz uğurlu alındı. Nəsiman bəyin natiqlik qabiliyyəti, mövzuya dərinləndirən bələdliyi, yeni və zəngin faktları təhlil süzgəcindən keçirərək təqdim etmək məharəti - bütövlükdə onun istedadlı şəxsiyyət, peşəkar tədqiqatçı olmasından xəbər verirdi.

Nəsiman bəyin baza təhsili jurnalistikadır. O, Bakı Dövlət Universitetinin Jurnalistika fakültəsinə daxil olmuş (1980-1983), təhsilini Sankt-Peterburq Universitetində davam etdirərək oranı 1986-cı ildə jurnalist ixtisası üzrə bitirmişdir. Yaradıcılığında elmi-publisistik üslub aparıcı rol oynayır. N.Yaqublunun tərtibçilik, mətnşünaslıq fəaliyyəti xüsusi elmi araşdırmaya möhtacdır. Onun üslubunda yuvalanmış publisistik pafos elmi dövriyyəyə gətirdiyi faktoloji yeniliklərə sözün geniş mənasında ruh verir, onları canlandıraraq yaddaş materialına çevirmişdir.

Azərbaycan Legionunun komandiri, Azadlıq radiosu Azərbaycan redaksiyasının və "Azərbaycan" (Münxen, 1951-1952) jurnalının baş redaktoru "Əbdürrəhman Fətəlibəyli-Düdənginski" adlı kitabını Nəsiman Yaqublu mənə 29.07.2008-ci ildə

avtoqrafla bağışlamışdır. Əsər bu mövzuda yazılmış arxiv materiallarının, mötəbər sənədlərin, nadir fotosəkillərin, əlyazma surətlərinin yer aldığı, sistemli tədqiqat işidir. Ə.Fətəlibəylinin böyük düşüncə adamı, istiqlal mübarizi Ceyhun bəy Hacıbəyli ilə məktublaşması, "Azərbaycan" (Münxen, 1951-1952) jurnalında bərabər əməkdaşlığı, tərcümeyi-halı, taleyi, hərbi təhsili, vətənpərvərliyi, müharibə dövründə (1941-1945)

Azərbaycan legionunun yaradılmasında və təşkilatlanmasında xidmətləri, minlərlə insanın faşizmin ölüm düşərgələrindən xilas edilməsi əsərin diqqətlə oxunan səhifələrindəndir. Yalnız bu kitabı vərəqləməklə müşahidə etmək olar ki, müəllif illərlə xarici ölkələrdə; xüsusilə Almaniya, Türkiyə, Rusiya, Azərbaycan və b. ölkələrin arxivlərində gərgin axtarışlar aparmış, əzab-əziyyətlə, "iynənin ucu ilə" faktlar, sənədlər toplayaraq əsərinin elmi siqlətini artırmışdır.

"Bakının qurtuluşu" (Elm və təhsil, 2010) əsəri Nəsiman Yaqublunun Azərbaycanın xilaskarlıq hərbi missiyasını yerinə yetirən Qafqaz İslam Ordusu və onun qəhrəman komandanı Nuru Paşa həzrətləri haqqında əbədiyyət dastanı, zəfər abidəsidir. Tarixi söz birləşməsi olan "Bakının qurtuluşu" - özündə müstəqillik, azadlıq, suverenlik uğrunda mübarizəni, qələbəni əks etdirən, Azərbaycan və Osmanlı türklərinin döyüş meydanlarında birgə qazandıqları Zəfər bayramıdır. M.Ə.Rəsulzadənin şəxsən "Qurtuluş bayramı" adlandırdığı 15 sentyabr yalnız bir kərəm - 1919-cu ildə dövlət səviyyəsində qeyd edilmişdir.

Milli Şura rəisi M.Ə.Rəsulzadə 15 sentyabr tarixi günü - Bakının qurtuluşu münasibətilə "Azərbaycan" qəzetində dərc etdirdiyi "Həqq yerini tutan gün" adlı məqaləsində bu zəfəri yüksək qiymətləndirərək yazırdı: "Azərbaycan türkü mayısın 28-də istiqlalını elan etmiş, sentyabrın 15-də qasiblər (qəsbkarlar) əlində inildiyən paytaxtını xilas etmişdir.

Mayısın 28-i Azərbaycan Cümhuriyyət tarixində ibtida günü isə, sentyabrın 15-i o ibtida qədər qiymətdardır. Sentyabrın 15-i vəqə olmasa, yəqin ki, mayısın 28-nin ibtidası bir səneyi-dövriyyəni görmədən intəhayə varar, gedərdi".

Azərbaycan türkləri üçün 28 May - İstiqlal bayramı qədər əziz və dəyərli olan 15 Sentyabr - Bakının qurtuluşu da misilsiz tarixi əhəmiyyət kəsb edir. Milli İstiqlalımız bərpa olunduqdan sonra yazılmış çoxsaylı məqalələr və kitablar arasında N.Yaqublunun "Bakının qurtuluşu" əsəri özünəməxsus məziyyətlərilə yüksək dəyərə və zamanla səsləşən aktuallığa malikdir. Kitabda dövrün ictimai-siyasi və hərbi prosesləri haqqında məlumat verilir, yeni Cümhuriyyətin yaranmasından bəhs olunur, Qafqaz İslam Ordusunun, Nuru Paşanın şücaətindən, igidliyindən söz açılır, Bakının qurtuluşu nümunələr əsasında təhlil olunmuş və dəyərləndirilmişdir. Əsərdə "Azərbaycan" (1918-1920) qəzetindən M.Ə.Rəsulzadə, F.X.Xoyski, N.B.Yusifbəyli, Ə.M.Topçubaşov, M.H.Hacınski, H.B.Ağayev, Ü.Hacıbəyli, C.Hacıbəyli və b. haqqında materiallar təqdim olunmuş, Ə.Cavad, M.Hadi, Ümmügülüm, A.Şaiq, Ə.Əfəndizadə və b. şeirlərindən nümunələr verilmiş, C.Cabbarlının "Bakı müharibəsi", M.B.Məhəmmədzadənin "Bakı uğrunda müharibə" adlı itmiş dramlarının afişası, mövzu ilə əlaqədar seçmə məqalələr dərc edilmiş, Azərbaycan mühacirlərinin Bakının qurtuluşu barədə yazdıqları tarixi məqalələrə kitabda yer verilmişdir.

Nəsiman Yaqublu yaradıcılıq, araşdırma sferası geniş olan, ensiklopedik düşüncəyə, bilgiyə malik elm adamlarındandır. O, ensiklopedik nəşrlər, toplular hazırlamaq, yaratmaq sahəsində zəngin tədqiqatçılıq arsenalından bəhrələnməyi, mənəvi varidatını oxucu masasına səxavətlə ünvanlamağı sevən, zəhmətkeş, fədakar tədqiqatçıdır. Onun "Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Ensiklopediyası" (2013, 504 s.) nəşrin ənənəvi strukturundan fərqli olsa da, böyük ictimai-siyasi xadimin həyat və yaradıcılığının tədqiq edilməmiş məqamlarına, cizgilərinə, bütün örtülü, nəşrlərdən kənarda qalan məqamlara aydınlıq gətirilmişdir. Əminliklə demək olar ki, N.Yaqublu Cümhuriyyət qurucusu M.Ə.Rəsulzadənin ən yaxın məsləkdaşlarından belə onu daha mükəmməl öyrənmiş, tədqiq və təbliğ etmişdir. Faktoloji yenilikləri ilə gündəmdə

yerini bərkidən Ensiklopediyada M.Ə.Rəsulzadə və dövrün tarixi şəxsiyyətləri, ictimai-siyasi hadisələri ilə bağlı bütün suallara cavab tapmaq mümkündür.

Nəsiman Yaqublunun yazıb hazırladığı digər ensiklopedik toplu "Cümhuriyyət qurucuları" (2018, 504 s.) adlanır və milli istiqlalımızın elan edilməsinin bir əsrlik yubileyinə həsr olunmuşdur. Kitabda Azərbaycanın altmış nəfərədək görkəmli dövlət adamları, ictimai-siyasi xadimləri, Cümhuriyyət qurucuları haqqında ilk qaynaqlar əsasında müfəssəl məlumat verilmişdir. Müəllif kitabı hazırlayarkən Azərbaycan, Türkiyə, Rusiya, Polşa, Almaniya dövlət arxivlərindən, şəxsi fondlardan, dövrün mətbuat orqanlarının materiallarından səmərəli bəhrələnmiş, məxfi sənədlərin fotosurətlərini, nadirəyə çevrilmiş şəkillərin müəyyən bir qismini əsərinə daxil etmişdir.

Böyük zəhmət, mükəmməl təcrübə və peşəkarlıq tələb edən toplama, tərtib işləri N.Yaqublunun elmi-tədqiqatçılıq fəaliyyətində mühüm yer tutur. Onun nəşrə hazırladığı "Nizami Gəncəvi. Unudulmuş nəşrlər" kitabı böyük Azərbaycan şairinin 880 illiyinə həsr olunmuş, dünya nizamişünaslığında müstəsna əhəmiyyət kəsb edən nadir abidələrdəndir. Nəsiman bəy ilk dəfə olaraq Nizami haqqında unudulmuş, tədqiqat işlərində az istinad olunan A.A.Bakıxanov, M.F.Axundzadə, M.M.Axundov, F.B.Köçərli, M.Ə.Rəsulzadə, M.Ə.Rəsuloğlu, A.Ziyadxan, M.S.Aran, Ə.Cəfəroğlu, F.İlqaz və b. yazdığı əsərləri, Əhməd Atəşin hazırladığı Nizami bibliografiyasını toplayıb cəm edərək tərtibləmiş, "Nizami Gəncəvinin əbədi yaşamaq haqqı" adlı irihəcmli (36 s.) kitabına mükəmməl müqəddimə yazmışdır. "Nizami Gəncəvi. Unudulmuş nəşrlər" toplusu Azərbaycan nizamişünaslığının tədqiqat tarixindən bəhs edən ən mötəbər elmi qaynaqlardan biridir. Professor Nəsiman Yaqublu Azərbaycan Cümhuriyyəti Şurayı-Millisi rəisinin anadan olmasının 140 illiyi münasibətilə böyük sevgi və entuziazm ilə son iki kitabına - "Məhəmməd Əmin Rəsulzadə. İran yazıları" (Mühacirət dövrü. Qanun, 2023, 144 s.) və "Məhəmməd Əmin Rəsulzadə. Mətbuat haqqında" (Qanun, 2024, 244 s.) əsərlərə də geniş müqəddimə yazmış, böyük ictimai-siyasi xadimin həyat və fəaliyyətinin az tədqiq olunan yönlərini işıqlandırmışdır.

N.Yaqublu bütün elmi yaradıcılığı, ictimai-siyasi fəaliyyəti boyu Məhəmməd Əmin Rəsulzadə və onun şah əsəri olan Azərbaycan Cümhuriyyəti haqqında

həqiqətləri üzə çıxarmağa çalışmış, bu istiqamətdə haqq sözünü açıq deməkdən çəkinməmişdir. Ötən il onun sosial şəbəkələrdə bir mübahisəyə aydınlıq gətirdiyinin şahidi oldum. Dövlət müstəqilliyi bərpa edildikdən sonra Rəsulzadənin adını ilk dəfə kim nəşrlərdə düzgün yazmışdır? Böyük çoxluq 1992-ci ildə bir görkəmli alimin kitabına istinad edirdilər. N.Yaqublu bu mülahizələrə cavab olaraq A.Rüstəmlinin 1990-cı ildə ərəb qrafikasıdan çevirərək nəşr etdirdiyi "M.Ə.Rəsulzadə. "Azərbaycan Cümhuriyyəti" (Bakı: "Elm", 1990, 116 s.) adlı kitabı və onun müəyyən səhifələrinin şəklini paylaşaraq mübahisələrə son qoymuşdur.

Professor Nəsiman Yaqublu Azərbaycan xalqı və onun Cümhuriyyət tarixi qarşısındakı xidmətlərinə görə "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyi (1918-2018)" və "Bakı Dövlət Universitetinin 100 illiyi (1919-2019)" yubiley medalları ilə təltif edilmişdir. Onun milli tariximizə dair yaratdığı çoxsaylı elmi tədqiqat əsərləri, mübarizələrlə zəngin fəaliyyəti, tutumlu, ibrətamiz həyat yolu, mistik missiyası qədirşünas xalqımızın yaddaşında əbədi yaşayacaqdır.